

Friedrich Schlette, *Die Kunst der Hallstattzeit*. VEB E. A. Seemann Verlag, Leipzig 1984, 192 str., 45 fotografií, četné kresebné obr. v textu.

Prof. dr. F. Schlette patří k nejpřednějším německým prehistorikům současnosti. Jako dlouholetý ordinář Institutu für Vor- und Frühgeschichte Univerzity M. Luthera v Halle-Wittenberce vychoval celé generace archeologů NDR, které orientovaly jednoznačně historicko-materialisticky. Rozvíjel jak metodologii oboru, tak jeho vlastní faktografickou náplň. Svými vědeckými pracemi obohatil dějiny pravěku Evropy a Německa zvlášť v celém jejich rozsahu, tj. v rozpětí od paleolitu po ranou dobu dějinnou. Ani po odchodu na odpočinek se prof. Schlette neuzavřel do soukromí; je předsedou Historiker-Gesellschaft der DDR, Fachgruppe für Vor- und Frühgeschichte, která za jeho vedení vyvíjí živou aktivitu. Pokračuje také v intenzivní publikační činnosti. Jeho literární práce posledních dvou decenií mají zřejmou tendenci k syntetickému pohledu na zpracovávanou látku. Patří k nim zejména díla *Germanen zwischen Thorsberg und Ravenna*, Leipzig 1971 (vydáno v překladu L. Košnara také v ČSSR, Praha 1977), *Kelten zwischen Alesia und Pergamon*, Leipzig 1976, 1979, 1980, a nyní i knížka o halštatském umění. Nejnovější práce F. Schletteho *Archäologische Geheimnisse unserer Heimat*, Berlin 1985 (Verlag Neues Leben) stojí již na hranici populárně vědecké publicistiky, kterou však autor produkuje na skutečně vysoké literární úrovni.

Recenzovaná knížka o halštatském umění nedosahuje výpravností podoby syntéz o Germánech a Keltech. V rámci možností edice (Seemann-Beiträge zur Kunstwissenschaft) je vybavena základní obrazovou dokumentací, halštatskému umění však by bylo možno věnovat daleko reprezentativnější a početnější ilustrace. Tento nedostatek nahrazuje čtivý text, který čtenáře upoutá i v pasážích ryze popisného rázu.

Knížka má 9 kapitol. Prvé tři jsou vstupní: Autor nejprve osvětluje význam pojmu halštat a informuje o eponymní rakouské lokalitě. Dobu halštatskou chápe ve významu starší doby železné (8.—poč. 5. stol. př. n. l.) a konfrontuje ji s původní periodizací P. Reinecka (Ha A a Ha B je vlastně ještě doba bronzová; hranice mezi bronzem a halštatem ovšem v Evropě lokálně kolísá). Mladá doba bronzová — doba popelnicových polí byla vždy považována za epochu základů vlastního halštatu; není proto divu, že jí F. Schlette věnuje další z úvodních kapitol. Akcentuje tu zvláště sociální poměry, klasifikované obecně jako systém vojenských demokracií. V poslední z úvodních kapitol pak charakterizuje vztahy střední Evropy k vyspělým sousedním oblastem jmenovitě k etruské Itálii, keltské západní Evropě a k tráckému a kimmerskému (později skýtskému) východu.

Sociálně ekonomické poměry v halštatské střední Evropě dokumentuje autor v první z bloku hlavních částí práce. Upevňování vojenských demokracií sleduje na vývoji kmenů horního Podunají a Porýní, i dnešní Rakouska a ČSSR. Hrady halštatských velmožů a skvostná výbava „knížat“ pod velkými mohylami v okolí hradů v západohalštatské oblasti ukazují přesvědčivě na pronikání aristokratického životního stylu ze Středomoří do nitra Evropy a na vznik dvorského prostředí ve vyšších vrstvách rané keltské etnika. F. Schlette však oprávněně konstatuje, že halštatskou kulturu spoluvytvářela i jiná etnika, jmenovitě Illyrové, Veneti, zčásti i Trákové a další anonymní kmeny. Objektivitu autorova pohledu na etnickou mapu střední Evropy doby halštatské dokresluje i pojetí etnicity lidu lužické kultury: jsem zcela zajedno s prof. Schlettem v názoru, že tvůrce lužické kultury doby bronzové a halštatské je nutno chápat jako substrát pozdějších (západních) Slovanů (str. 35), nikoli jako hotové slovanské etnikum.

Jestliže chápeme mladší dobu bronzovou jako východí stadiu následujícího mladšího metalika (halštatu), je správné (a v oblasti umění to platí dvojnásob), že jedna z obsáhlejších kapitol je dále věnována umění doby popelnicových polí. Od keramiky a její čistě geometrické ornamentace přechází autor ke sledování plechových bronzových nádob a jejich tepané vyzdoby: motiv lodice — „sluneční bárky“ vede ke studiu analogických jevů, tj. modelů vozíků (vedle trojkoláku z Duplaja jde o 1. ptačí vozíky, 2. vozíky s ojnící a 3. vozíky s nádobou) a motivů slunečního ptáka a býka. Dostáváme se tak do oblasti religiózních představ té doby, které lze částečně rekonstruovat podle řeckých analogií (Apollonův labutí vůz). Komplex umělecky laděných předmětů pak doplňují zoomorfní nádoby, keramické, příp. bronzové sošky, šperk (spony), výbroj (pancífe), zlaté kužely a hrobové stély.

Patrně nejobsažnější je kapitola o situlovém umění. Autor definuje pojem a kartograficky ilustruje 3 centra situlového figurálního umění doby halštatské: 1. Slovinsko, 2. dolní Popádí, 3. povodí Adiže s rozptylem až do severní části Dolního Rakouska (Kuffarn). Zrod situlového umění spadá zhruba do přelomu doby popelnicových polí do doby halštatské, kdy je možno na plechových nádobách sledovat změnu čistě ornamentačního výzdobného stylu ve styl figurální (z největší části tepaná, posléze i rytá technika). Nejvýznamnější příklady figurálně zdobených nádob autor čtenáři přibližuje lapidární charakteristikou, doplněnou často obrázky. Tak jsou tu prezentovány slavné situly z Vače, Magdalénské hory, Nového Města, Nesactia, Certosy, Arnoaldi, Este a okolí a další až po známou situlu z „Providence“ a nejsevernější pozdní exemplář z Kuffarn. Popisy výjevů na situlách jsou doplněny informacemi o výzdobě jiných typů plechových nádob, bronzových zrcadel (zvl. výjimečného exempláře z Castelvetra) a pochev mečů.

V situlovém umění lze přirozeně rozlišit řadu lokálních (díleňských?) zvláštností, dominantní jsou tu však shodné výzdobné motivy; kromě řazení výjevů do horizontálních vlysů jsou to zvláště opakující se obrazy a scény: obětní či pohřební průvody, pěsní zápasy s „činkami“ za přítomnosti sekundantů a rozhodčích, průvody jezdců, vojáků, závodních dvoukolových vozů, chorovody zvířat. Z jednotlivých scén lze čerpat jedinečné poznatky ze života aristokracie doby halštatské (hostiny, rozhodování zápasů, jízda na honosném čtyřkolovém voze, vedení průvodů, erotické scény). Prostí lidé jsou zobrazováni jako sluhové, vojáci, číšníci, tanečnice, služby apod.

Situlové umění lze tedy využít — a autor tak na mnoha místech se zdarem činí — k poznání sociální stratifikace společnosti, k poznání kultovních ceremonií, zábav, i ke studiu reálií (oděv, nábytek, hudební nástroje, nádobí aj.). Zobrazené zvířecí druhy, pokud jsou přesně zoologicky určitelné, představují místní i exotickou (fantastickou) faunu, ale i tak napovídají leccos o hospodářsky využívané zvířené (koně, býci, krávy, berani, kozy, ptáci, králci). Jako archeologický pramen mají tedy produkty halštatské toreutiky prvořadou historickou hodnotu, nemluvíme-li již o stránce technologické.

Drobná kresebná vyobrazení na keramice, rozptýlená v halštatské Evropě severně Alp až na Pomoří, jsou předmětem pojednání další kapitoly. Zhodnoceny jsou tu především známé narativní výjevy ze šoproňských (Ödenburg) nádob; stěží je dnes již možno najít nový výklad jednotlivých šoproňských kreseb; F. Schlette využívá spíše jejich souvislostí s jinými keramickými rytinami středního Podunají, lužické zóny, areálu pomořské kultury, příp. i západohalštatského okruhu, kde je jich relativně nejméně. Zvláštní pozornost věnuje výskytu obličejových a domkovitých uren severního Polska a Německa i jejich možným italským předlohám. Kapitulu pak uzavírá přehledem figurálních výjevů z bronzových pásových plechů a jiných výjimečných předmětů.

Odlíšný druh uměleckých památek — plastiku pak zpracoval autor v předposlední kapitole knihy. Zmiňuje tu nejprve různé druhy aplikované (keramické i kovové) zoo- i antropomorfní plastiky (nádobky, štěrhátka, měsícovité idoly aj.); pozornost věnuje dále samostatné, zejména monumentální lidské plastice (Hirschlanden), objevující se v té době severně Alp poprvé. Figurální plastiku doby halštatské charakterizuje jako velmi mnohotvárnou a výmluvnou, rozvíjející tradice civilizace popelnicových polí, využívající středomořských ideových i výtvarných podnětů, ale vyrůstající především z domácích kořenů.

Stejně tak chápe v závěrečné části práce rodící se laténský výtvarný sloh, který vystřídá strohý geometrismus doby bronzové a halštatské; vyrůstal sice z orientalizujících kořenů řecké kultury, byl však formován umělci a producenty střední Evropy podle vkusu a potřeb místních konzumentů.

Knížka F. Schletteho přináší vyčerpávající přehled všech druhů výtvarného umění halštatské Evropy. Využívá starších, dnes již klasických památek hmotné kultury, ale plnou mírou i nové a nejnovější objevy a nálezy v halštatském světě. Autor ovládá archeologické i literární prameny se suverenitou hodnou svého jména a čtenáři je předkládá s mistrovstvím vytříbeného literárního slohu. Jeho mluva je srozumitelná, čistá a sdělná, přístup k pramenům osobitý, kritický.

Osobitý přístup k archeologickým pramenům prokazuje F. Schlette na mnoha místech recenzované práce, pronikavě např. také v pasáži o slavném nálezu z Býčí skály u Blanska: nezůstává u tradiční wanklovské interpretace nálezů (knížecí pohřeb s krvavými oběťmi), nýbrž uvažuje o možnosti výkladu místa jako pravěkého kultistě.

Současné diskuse českých archeologů o správné interpretaci tohoto nálezů století (přírodní katastrofa?) tak orientuje ještě dalším možným směrem.

Knižka je doplněna výběrem základní odborné literatury (uvedeny jsou také práce některých českých, polských a slovenských autorů) a místním a věcným rejstříkem.

Práce prof. F. Schletteho o halštatském umění se jistě stane platnou pomůckou archeologů a historiků umění i vyhledávaným zdrojem poučení laickým zájemcům.

Vladimír Podborský

Problemy rekonstrukcij v archeologii (odpovědný redaktor R. S. Vasiljevskij a Ju. P. Choljuškin), Nauka, Novosibirsk 1985, 159 str., 47 obr. v textu.

Sborník Institutu historie, filologie a filozofie sibiřského oddělení sovětské akademie věd přináší příspěvky věnované aktuálním problémům soudobé archeologie Sibíře a sousedních oblastí. Rozvíjením teoretických základů pravěku i zaměřením na rekonstrukce rozsáhlých časové a prostorově dynamických systémů však publikace daleko přesahuje naznačený geografický rámec.

Obsahově se sborník dělí na tři části. Úvodní skupina čtyř příspěvků se zabývá obecnými metodickými a metodologickými otázkami. Ja. A. Šer zde kriticky rozebírá obsah pojmu „archeologický fakt“ a dospívá k závěru, že pouhá naleziště sama o sobě nelze považovat za archeologická fakta. Ta vznikají teprve na základě pozorování při vlastním studiu lokality a při formulaci vhodných jazykovými prostředky. Samotná archeologická naleziště nepředstavují ani prameny. Těmi se mohou stát až prostřednictvím popisů, terénní dokumentace, nálezových zpráv a pomocí dalších metod studia a analýz. Příspěvek názorně ukazuje, jak užitečné může být zamyšlení nad zdánlivě nespornými a obecně srozumitelnými pojmy.

V. V. Radililovského zaujaly otázky vytváření vědeckých teorií na základě využití matematicko-statistických metod v archeologii. Obsáhla stať Ju. P. a V. A. Choljuškinových (Metodické aspekty studia archeologických kultur starší doby kamenné na Sibíři) se blíže zaměřila na obecnou teorii klasifikace, její problémy i další perspektivy, a rovněž na otázky spojené s vydělením nových archeologických kultur. První oddíl uzavírá krátký článek O. R. Kvirkvelijské, popisující aplikaci Hammingovy míry vzdálenosti pro stanovení stupně blízkosti a podobnosti početných souborů artefaktů. Je to jistá modifikace faktorové a shlukovací analýzy nominálních znaků, která je obecně použitelná např. při zjišťování homogenity souborů a stupně jejich vzájemného ovlivnění.

Další čtyři příspěvky v druhé části sborníku věnují pozornost otázkám rekonstrukce v paleolitu. S. A. Vasiljev ve svém článku zdůrazňuje význam výsledků etnografických studií pro vyjasnění speciálních problémů starší doby kamenné. V. A. Ranov upozorňuje na přechod dnešní archeologie paleolitu od popisné metody, jejímž hlavním cílem bylo stanovení nejdůležitějších typů inventáře, k formalizované kvantitativní metodě. Cílem je získat maximální množství nejrůznějších informací, umožňujících všestrannější závěry než dosud. Příkladem takového přístupu je navazující pojednání P. M. Doluchanova, který hodnotí vrcholný paleolit a mezolit Evropy metodami vícerozměrné analýzy. Druhý oddíl uzavírá obsáhla stať V. Je. Laričeva s podrobným popisem kalendářní destičky z Malty a s naznačenými problémy sémantické interpretace pravěkých uměleckých obrazců.

Poslední část sborníku zahrnuje šest příspěvků k otázkám rekonstrukce v archeologii neolitu, doby bronzové a železné. Ju. S. Chudjakov zkoumá vznik válečného umění kočovníků v podmínkách stepního hospodářství. S. P. Nesterov předvádí použitelnost taxonomické metody k analýze pohřbů s pozůstatky koňů či beranů z oblasti kočovníků v podmínkách stepního hospodářství. S. P. Nesterov předvádí použitelnost taxonomické metody k analýze pohřbů s pozůstatky koňů či beranů z oblasti Minusinské kotliny. Z našeho hlediska je nejvíce zajímavý rozsáhlý článek A. V. Vinogradova o rekonstrukcích keramických tvarů ze střepového materiálu (str. 121–141). Autor využívá k rekonstrukci korelace mezi profilací („křivostí“)